

SƏRGÜZƏŞTİ-MƏRDİ-XƏSİS

(HACI QARA)

*Təmsili-güzarişi-əcib ki, keyfiyyəti beş məclisdə
bəyan olub itmamə yetir.*

ƏFRADİ-ƏHLİ-MƏCALİS

Heydər bəy	Ohan – qaravulların yüzbaşısı.
Əsgər bəy	Sərkis, Qəhrəman, Karapet və başqa
Səfər bəy	altı qaravul.
Sona xanım – Heydər bəyin adaxlısı.	Mkrtıç və Arakel – Tuğ əkinçiləri.
Teyyibə xanım – Sona xanımın anası.	Murov.
Hacı qara – sövdəgər.	Naçalnik.
Tükəz – onun arvadı.	Xəlil – yüzbaşı, murov yanında.
Bədəl – onun oğlu.	Murovun və naçalnikin əmələsi.
Kərəməli – onun nökrəri.	Yasavul.
Xudaverdi – müəzzin.	

ƏVVƏLİMCİ MƏCLİS

Əvvəlinci məclis vəqə olur Heydər bəyin obasından kənar bir böyük palıd ağacının dibində, aydınlıq gecədə. Səfər bəy qıvraq geyinmiş, yaraqlı-əsbablı oturub daş üstə, Heydər bəy qabağında habelə yaraqlı-əsbablı, qıvraq geyinmiş mələl ilə danışır.

Heydər bəy. Pərvərdigara, bu necə əsrdir? Bu necə zəmanədir? Nə at çapmağın qiyməti var, nə tüfəng atmağın hörməti var! Sabahdan axşamadək, axşamdan sabahadək arvad kimi dustaq alaçığın içində otursan. Dövlət dəxi hardan olsun, pul hardan olsun? Ah, keçən günlər! Keçən dövrlər! Hər həftədə, hər ayda bir karvan çapmaq olurdu, bir ordu dağıtmaq olurdu. İndi karvan çapmaq olur, nə ordu dağıtmaq olur. Nə Qızılbaş döyüşü var, nə Osmanlı döyüşü var.¹ Əgər qoşuna getmək istəsən də gərək ancaq çılpaq ləzgilərin üstünə gedəsən.² Əgər yüz min zəhmətlə birisini dağların dəlik-deşiyindən çıxartsan, bir dağarcıq, bir kürkdən başqa əlinə bir zad düşməyəcək.

Hanı Qızılbaş və Osmanlı döyüşü ki, tamam Qarabağı qızıl-gümüşə boyadı? Aslandüzün çapqınından indiyədək də çox evlər abaddır. Əmiraslan bəyin övladı genə dünən də Ağcabədi bazarında dədələri Osmanlıda qəsb etdiyi gümüş rəxtlərdən satırdılar. Bir belə döyüş olsun, hamıdan irəli dəstə başında gedən mən ollam! Bir hüner göstərrəm ki, Rüstəmi-dastan³ da göstərməmiş ola! Mənim işim budur! Nə ki naçalnik çağırır deyir: Heydər bəy, rahat dur-otur, quldurluq etmə, yol kəsmə, oğurluğa getmə! Peşiman oldum dedim ki, naçalnik, biz də bu əmrə rağib deyilik, amma sizə lazımdır ki, bizim kimi nəcib kimsənələrə bir çörək yolu göstərəsiniz. Qulaq as, gör mənə nə cavab verdi: Heydər bəy, cüt ək, bağ becər, alış-veriş elə. Guya ki, mən Banazor ermənisiyəm ki, gərək gündüz axşamadək kotan sürəm, ya ləmbəranlıyam ki, qurd bəsləyəm və ya ləkəm ki, kəndlərdə çərçilik edəm. Ərz elədim ki, naçalnik, heç vaxt Cavanşirdən kotançı və kümçü görünməyib! Mənim atam Qurban bəy onu etməyib; mən ki onun oğlu Heydər bəyəm, mən də etməyəcəyəm! Qaşqabaqlı üzün çevirib atın sürdü.

Səfər bəy. Bu sözlərdən fayda yoxdur. Hər kəs hər nə deyir, desin: Oğurluq ət yeməyib, at minməyəndən sonra dünyada gəzməyən nə ləzzəti var? Gecə keçdi, Əsgər bəy bilmirəm niyə yubandı! Ha, odur gəlir!

Bu halda Əsgər bəy yetişir.

Əsgər bəy. Heydər bəy, mən də hazıram. Gedirsiniz, bismillah, yola düşək. Niyə belə qəmgin və fikirli görürsən?

Heydər bəy. A kişi, bilmirəm hansı ağzı dağımıq naçalnikə məni nişan veribdir. Mahalı gəzməyə çıxmış imiş. Bu gün obanın qırağında ötəndə məni çağırır deyir ki, Heydər bəy, quldurluq, oğurluq eləmə!

Səfər bəy. Yəni acından öl!

Heydər bəy. Əlbəttə, elə deməkdir! Guya ki, bütün Qarabağda – dana-doluq oğrusu bir Heydər bəydir! Əgər o əl çəksə, ölkə farağat olur. Dana-doluq oğurlamaq da bizə çətin olubdur. İndi məəttəl qalmışam: əgər qızı gedib götürsək, qorxuram ata-anası şikayət edə: Gərək genə təzədən qaçaq olam.

Əsgər bəy. Heydər bəy, tamam Qarabağ bilir ki, o qızı ata-anası sənə veriblər; bilmirəm götürüb qaçmağına səbəb nədir?

Heydər bəy. Səbəb odur ki, pul tapmıram xərcin çəkib, toyun edib gətirəm. Ondan ötrü Səfər bəy məsləhət görür ki, götürüb qaçım, toy xərci aralıqda itsin. Amma bu iş mənə ölümdən bedtər görünür ki, deyəclər: Qurban bəyin oğlu pul tapmadı toy edə, nişanlısını götürüb qaçdı. Çün Səfər bəy dedi ki, qorxundan bu bəhanəni gətirirsən, onun üçün acığa düşüb səni çağırtdım ki, sən də mənə yoldaşlıq edəsən.

Səfər bəy. Mənim üçün təfavütü yoxdur! Mənim yanımda uf-tuf elədin ki, iki ildir adaxlımı toy edib gətirə bilmirsən. Mən dedim ki, istirsən gəlim, gedək qaçaraq, gətirək! İndi özün bil!

Əsgər bəy. Heydər bəy, niyyətdən düş! Mənə bir on beş gün möhlət ver, mən sənə toy xərci hazır edim; ağıllı-başlı toy elə, adaxlımı gətir!

Heydər bəy. Toy xərcini hardan hazır edəcəksən?

Əsgər bəy. On beş günədək Təbrizə gedərik, qayıdarıq, qaçaq mal gətiririk, birə bir qazanırıq; onun qazancı ilə toyunu elərsən!

Heydər bəy. Avazın yaxşı gəlir, oxuduğun quran olsa! Məgər Təbrizdə müftə mal töküblər, gedib yığıdırıb gətirək, gələk?

Əsgər bəy. Əlbəttə, müftə mal harda idi; pul ilə satın allıq.

Heydər bəy. Əcəb danışırsan! Mən pulu hardan alım?

Əsgər bəy. Məgər mənim özümün pulum var? Mən dediyim budur ki, Hacı Qara ağcabədilidən ki, sövdəgər və dövlətli kişidir, pul götürürük, gedərik, mal gətiririk, satarıq, onun pulunu özünə rədd edərik, qazancı bizə qalar.

Heydər bəy. Hacı Qara, deyirlər, çox xəsisdir. O, adama pul verər?

Əsgər bəy. Mən onun özünü də tovlaşdırıb özümüzə şərik edə billəm. Tamahkar adamdır; ondan ötrü bizə də pul verər, özü də bizim ilə gedər.

Heydər bəy. Yaxşı, əgər özünə gümanın gəlirsə, mən razıyam. Amma gərəkdir əvvəl bir qız ilə görüşüb əhvalatı bildirəm, çünki söz vermişəm, bu gecə məni gözlüyük.

Əsgər bəy və Səfərbəy. Çox əcəb, çox gözəl!

Heydər bəy. Di, bəs siz gedin, sonra mən gəlləm, sizinlə görüşərəm, bərabər gedərik Hacı Qaranın yanına.

Əsgər bəy və Səfərbəy. Salamət ol, gedirik. Amma sübh tezdən gəl (*Gedirlər*).

Bu halda məclis dəyişilir. Uzaqda bir alaçıq görünür. Alaçıqdan on qədəm kənar, kolun daldasında Sona xanım qəşəng səfər paltarını geymiş, ipək çadırşəbi başında, o yana-bu yana baxır, qalxır, oturur.

Sona xanım. Allah görəsən genə nə oldu, gəlmədi? Gecə yarıdan ötübdür, hələ indiyədək görünməyir. Dan yeri ağarıb, sabah indicə açılar, bilmirəm necə edim? Bir azacıq da gözləyim, əgər gəlməsə, çarə yoxdur, gərək alaçığa qayıdam! (*Qalxır ayağa, o yana-bu yana baxır*). Xeyr gəlmədi! Yəqin ki, dəxi gəlməz. Şəkk yoxdur ki, gəlməyəcək! Görəsən genə hansı dəli qudurmuşa rast gəldi, tovlayıb at, mal oğurluğuna götürüb getdi, yoxsa bu vaxtadək gərək idi gələydi, öhdəsindən gələ bilmirəm. Əgər bu səfər də tanıyalar, gərək genə təzədən qaçaq ola, mənim günümü qara edə. Genə iki il evdə məni dustaq eyliyə. Vallah, dəxi gözləməyəm! Heç vaxt dəxi onun yolunda bu qədər oturmanam, gedərəm özgəsinə! Onun fikri budur ki, atam evində mənim birçəyimi ağarda (*Oturur yerə, sonra*). Eh, nə vəsvəsələr gəlir könlümə! İnşallah getməz, mənə and içibdir ki, səni aparadək heç bir quzu oğurluğuna da getməyəm. Şəksiz, yubanmağına başqa səbəb var. Ax, indi bu kolun dalından qulaq asıb eşidəydi ki, mən deyirəm, gedirəm özgəsinə, görəsən inanardımı? Əlbəttə, inanmayacaqdır, çünki bilir yalan deyirəm. Hövsələm daralıb, ağzıma gələni söyləyirəm. Bıy, şıqqıltı gəlir.

Bu halda kolun dalısından Heydər bəy atlı üzə çıxır, atdan enir.

Heydər bəy. Sona xanım! Sona xanım!

Sona xanım. Heydər sən sən?

Heydər bəy. Mənəm!

Sona xanım. Yalqızsan? Bəs hamı yoldaşların?

Heydər bəy. Yoldaşlarım yoxdur, yalqız gəlmişəm.

Sona xanım. Bu nə sözdür deyirsən? Yalqız niyə gəlib sən? Atam da, qardaşlarım da alaçıqda yatırlar, belə ki, gec gəlib sən, indicə sabah açılacaq, məni alaçıqda görməyib duyacaqlar, şəksiz, dalımca atlanıb, atın izilə gəlib məni əlindən alacaqlar. Sonra dəxi mənim üzümü qiyamətədək görməzsən!

Heydər bəy. Hələ səni aparmağa gəlməmişəm, qorxma!

Sona xanım (*qeyz ilə*). Necə aparmağa gəlməmişəm? Nə söylüyürsən?

Heydər bəy. Başqa məsləhət var, qulaq as!

Sona xanım. Heç məsləhət yoxdur! Atı bəri çək, gedəcəyəm!
Dəxi məni alaçığa qayıda bilmənəm!

Heydər bəy. Bir dayan, söz deyirəm!

Sona xanım (*atın cilovundan yapışıb*). Qulaq asmıram. Hələ üzəngini bas, sözünü yolda deyərsən!

Heydər bəy (*onun qolundan tutub*). A qız, bir gör nə deyirəm!
Axır tələsmə!

Sona xanım. Sabah açılır. Dayanmaq vaxtı deyil. Sözünü sonra de!

Heydər bəy. A qız, belə pul tapmışam! Ağıllı-başlı, ellər adətincə toy edəcəyəm. Dəxi səni niyə götürüm qaçım? Səni ki, əlimdən alan yoxdur?

Sona xanım. Yalan deyirsən? Pul tapan bu iki ildə tapardı. Mən toy istəmirəm. Elə toysuz gedəcəyəm. Qoşulub qaçan ölkədə ki, bir mən deyiləm; gündə yüzü qoşulub qaçır. Nə ayıb-zaddır? İyirmi qızdan birisinə toy olmur.

Heydər bəy. A canım, o qoşulub qaçanların ata-anası vermir, qızın da çarəsi kəsilir, qoşulub qaçır. Axır sənin atan-anan ki, səni mənə özləri verir. Deməzlərmi, utanmaz, dəxi bu nə hərəkət idi etdin, bizi rüsvay elədin? Onda nə cavab verrəm?

Sona xanım (*bir az fikir edib*). Pulu hardan tapıbsan?

Heydər bəy. Di, bir yerə otur, qulaq as, deyim ki, hardan tapmışam.

Sona xanım (*yerə oturur*). Yaxşı, söylə görüm!

Heydər bəy. Sən bilirsənmi ki, qaçaq mal necə bahadır, necə qazanlıdır?

Sona xanım. Qaçaq mal ilə nə alıb-verəcəyin var? Sövdəgər ki, deyilsən, bu hesabları yoxlursan? De görüm, nə qədər pul tapıbsan?

Heydər bəy. Axır bir qulaq ver, gör nə deyirəm! Rus firəng çitini qadağan edibdir; heç kəs qorxudan gedib gətirə bilmir; məgər handa bir rəşid və qoçaq adam cürət edib bir yük, iki yük çızarda bilir.⁴

Sona xanım. A kişi, mənim nə vecimə ki, rus firəng malını qadağan edibdir? Allah vara yerli-dibli çit geyməyi xalqa qadağan edə! Sözünü de görüm; pulu kimdən aldın?

Heydər bəy. A qız, qoymazsan, bir sözüümü tamam edəm? Amma buranın xalqı belə firəng çitinə hərisdir ki, onu görənlər al-yaşılın üzünə baxmırlar? Əsgər bəy deyir ki, həmi ucuzdur və həmi göyçəkdir, həmi də rəngi solmur. Arvadlar belə çitlərdən ötrü biixtiyardırlar. Heç rus çitini tanımırlar.

Sona xanım. Axır mənə nə, firəng çiti, ya rus çiti? İkisi də cəhənnəm olsun! Sözü də!

Heydər bəy. Belə, naçalnikin arvadı da, deyirlər, ərindən xəlvət həmişə firəng çiti alır geyir, Hacı Əziz bu yaxında iyirmi tükənlik firəng çiti satıbdır.

Sona xanım. Cəhənnəmə satsın, gora satsın! Bilmirəm çit sözü haradan bunun beyninə düşübdür! Heydər, ağlın çasıb? Nələr söylürsən?

Heydər bəy. Hər nə isə, başa düşürsənmi ki, burda firəng çiti necə əzizdir?

Sona xanım. Nəyimə gərəkdir ki, başa düşüm? Firəng çiti alıb-satanam?

Heydər bəy. Çox yaxşı, di onda qulaq as. Mən bir yol gedib firəng çiti gətirib sövdəgərlərə versəm, iki toyun xərci çıxar!

Sona xanım. Elə bayaqdan bəri hıqqana-hıqqana bunu deyəcəkdin? Barakallah! Mən də deyirəm ki, bəs oğlan doğrudan pul tapıbdır. Firəng malı deyəsən çöldə imiş, bu gedib yığışdırıb gətirə! Dur ayağa gedək, bəsdir, indicə sabah açılar!

Heydər bəy. Pul tapmışam, yalan demirəm!

Sona xanım. Pul tapıbsan, toyunu elə! Dəxi firəng malına niyə verirən?

Heydər bəy. Axır borc almışam, bu şərt ilə mənə verir ki, firəng malı gətirəm, qazancını yarı bölək. Yoxsa verməz ki, toy edim!

Sona xanım. Mən elə qazanc ilə toy istəmirəm, dur gedək! Əgər firəng malında belə qazanc var, dəxi pul yiyəsi səninlə niyə bölür? Gedib özü gətirib hamı xeyrini özü görsün.

Heydər bəy. Özü sövdəgər, tacir kişidir; mənim kimi adama yanaşmasa, nəkarədir ki, Arazın o tayına ayaq basa bilə? Kazaklar onun tükün didərlər.

Sona xanım. Kazaklar sən də tükünü didə bilməzlərmi?

Heydər bəy. Mən oğurluğa, quldurluğa getmiş adamam. Yüz tülkü fənni bilirəm. Kazakların gözünə görükərəmmi ki, mənim tükümü didələr?

Sona xanım. Sən elə oğurluğa, quldurluğa da gedəndə deyirdin ki, məni görən, tanıyan olmaz; amma genə görürdülər, tanıyırdılar. İki il qaçaq gəzib ev üzü görmədin. İndi üzə çıxıbsan, istiyirsən genə bir iş tutasan, qaçaq olasan, məni ağlıya-ağlıya qoyasan? Mən razı deyiləm! Dur gedək, mən toy istəmirəm!

Heydər bəy. Deyək ki, toy istəmədin, axır gərəkmez mənim bir qazanc yolum ola? Çörək istəməzsənmi?

Sona xanım. Allah kərimdir, ac ki qalmayacağıq ?

Heydər bəy. Necə ac qalmanıq? Deyirsən, oğurluğa getmə, quldurluğa getmə, çörək bacadan ki düşməz!

Sona xanım. Sabah açılır. Hələ dur gedək! Məni apar evində qoy, iki həftədən sonra istirsən get qaçaq mala!

Heydər bəy. Çünki rüsxət verirsen, iki həftə atan evində otur, əgər sonra sənə toy edib aparmasam, məndən əskik adam yoxdur!

Sona xanım. İstəmirəm! İstəmirəm! Mən indi gedəcəyəm! Dur gedək! (*Qalxır ayağa*).

Heydər bəy. Belə başına dönüm, qadan alım, ayağından öpüm, valvarıram, iki həftə səbr et! İki həftədən sonra vallah toy ilə səni apararam. Səni toysuz aparmaq mənə ölümdən bədtər görünür. Atan-anan yanında məni xəcil eləmə!

Sona xanım. İki həftə səbr eləmək cəhənnəm əzabından artıqdır. Dəxi dayana bilmənəm, dur gedək!

Heydər bəy. Allahı sevirsen, sözümə qulaq as!

Sona xanım (*başlayır ağlamağa*). Heydər, görükür ki, məndən soyumusan?

Heydər bəy. Sona xanım, ürəyimi dağlama! Çünki tablaşa bilmirsən, atı min, gedək.

Sona xanım istir ayağın üzəngiyə qoya, bu halda dan yeri ağarıb. Sona xanımın anası Teyyibə xanım alaçıqdan çıxır, çağırır.

Teyyibə xanım. Sona, Sona, Sona huy!

Sona xanım. Vay, dədəm, vay, anam çağırır, dəxi gedə bilmənəm (*tez qısıılır yerə*).

Heydər bəy. A qız, bəs mən necə edim?

Sona xanım. Dəxi burda durma, get! Anam indicə bu tərəfə gəlir!

Heydər bəy. Ha vaxt bəs gəlim?

Sona xanım. Heç vaxt, get, dəxi məni görməzsən!

Heydər bəy. Sona, sözünü dəyiş, yoxsa bu xəncəri çaxaram ürəyimin başına, özümü öldürürəm!

Sona xanım. Yox, yox, Allahı sevirsen! Get qaçaq mala, sonra gəl, toyunu elə! Get, get, anam səni görməsin!

Heydər bəy (*onun boynun qucaqlayıb üzündən öpür*). Bu saatda gedirəm, qadan alım, dərd eləmə, bax özün izn verdin!

Teyyibə xanım. A qız, Sona, hardasan?

Heydər bəy tez atı minib tələsik uzaqlaşır.

Sona xanım. Ay ana, burdayam, gəlirəm.

Teyyibə xanım (*yaxınlaşıb*). A qız, çöldə nə qayıırısan bu qədər vaxt?

Sona xanım. Ay ana, gündüz burda xalça salıb oturmuşdum. Gecə yadıma düşdü ki, xalça burda qalıbdır. Yerdən qalxıb gəldim götürüm ki, tezdən sığırçıya, buzovçuya rast gəlib aparmasın. Xalçanı götürüb gəlirdim, başmağımın tayı ayağımdan sürüşüb çıxdı, qaranlıqda axtarıram, tapmıram (*əyilib başmağın axtarır*).

Teyyibə xanım. Ayağın düz yerə basa bilmirsən? Hansı tərəfdə düşdü?

Sona xanım. Elə buradaca düşdü ey (*əlin yerə sürtür*).

Teyyibə xanım (*yerə əyilib*). Bəs hanı, əgər burda düşübdür?

Sona xanım. Bax, budur, tapdım (*Başmağın tayın əlində göstərir*).

Teyyibə xanım. Di gey ayağına, gedək!

Sona xanım başmağı geyib anası ilə gedir.

Pərdə salınır

İKİMCİ MƏCLİS

İkimci məclis Ağcabədi kəndində vaqe olur. Bazarın bir küncündə tikilmiş dükanın içində qədəkdən, bezdən, şilədən, alçaq çitlərdən tökülübdür. Hacı Qara yarım arşın əlində bikef oturubdur.

Hacı qara. Allah kəssin belə bazarı! Belə alış-verişi! İt oğlu qədək, şilə verənin əli qurğuşun imiş! Üç aydır Qalada⁵ almışam, gətirib beş top satmamışam! Heç kəs malın üzünə baxmır. Deyəsən ölətdən qırılanların sovxasıdı. Heç kəs yovuğuna gəlmir. Bu bazar ilə mən bir ilədək də buları satıb qurtara bilməyəcəyəm. Evim yıxıldı getdi! Bu nə iş idi mənə başıma gəldi?! Beş yüz manat nəqd pul verəsən, faydasından, qazancından əl çəkəsən, mayan da əlinə gəlməyə, bu

harda görülübür? Evin dağılsın çit satan! Qapın çırpılsın şilə verən! Çadra verən, səni görüm heç uğruna xeyir gəlməsin! Sağ-salamat satdığın malın qazancın yemiyəsən! Uf, uf! (*Əlin dizinə çırpır*). Zalım oğlu, yüz yol qurana, peyğəmbərə and içdi ki, çox rəvac maldır. Ağca-bədi bazarında üç gündə hamısını satarsan! Üç gün, indi üç ay olubdur. Üç ay deyil ki, bu mal üç ilə də satılmaz. Yaxşı məni allatdı. Bu hesab ilə düz yüz manat zərərim var. Bu dərd məni şeksiz öldürəcək.

Bu halda Xudaverdi müəzzin yetişib qəflətən.

Xudaverdi. Salam-əleyk! Hacı, atanızın ismi-şərifini nədir?

Hacı qara. Əleykəssəlam! Naşurun topu neçiyədir?

Xudaverdi. Xeyr, mən soruşuram ki, mərhum atanızın adı nədir?

Hacı qara. Nəyinə lazımdır, əzizim?

Xudaverdi. Necə nəyinə lazımdır? Axır bir sureyi-cümə oxumuşam, istəyirəm atanızın adına tapşırım.

Hacı qara. Çox-çox razıyam, əzizim! Yaxşı, bu xeyir iş hardan sizin xəyali-şərəfinizə düşdü?

Xudaverdi. Necə hardan düşdü? Bu gün səhərdən bizim evin qabağından keçəndə bəndəzadəniyə özünüz buyurmuşsunuz ki, atana de, bu gün bir cümə surəsi mənim atama oxusun, gəlsin bir abbası verim?

Hacı qara. Mən? Necə? Nə danışırısan, dəli olubsan?

Xudaverdi. Hacı, hələ dəli olmağa bir səbəb yoxdur. Sən deyibsən, oğlum da mənə xəbər veribdir, surəni də oxumuşam, indi abbasını verməsən, bəlkə onda dəli olam.

Hacı qara. Kişi, özbaşına sənə nə lazım olmuşdu, mənim atama quran oxuyursan?

Xudaverdi. Mən özbaşına oxumamışam, sən demisən, mən oxumuşam.

Hacı qara. Mən heç vaxt belə sözü demənəm! Bu heç olan iş deyil! Mən həmişə özüm atama quran oxuram. Pul ilə mən ömrümdə quran oxutduğum yoxdur!

Xudaverdi. Hacı, bir abbası nə olacaqdır ki, bu qədər danışırısan? Deməmiş olsan da, bir abbası şəfəqqət elə gedim. Əgərçi oğlum nişanbənişan səni deyirdi.

Hacı qara. Əzizim oğlun yanılıbdır; olur ki, özgəsi demiş ola, get, axtar, tap, abbasını al. Bu kasad bazarda mənim bir şahı qazancım

yoxdur, abbasını hardan alıram, sənə verim? Allahı sevirsen, dükannın qabağın kəsmə, müştəri gəlir.

Xudaverdi gedir. Bu halda Əsgər bəy, Səfər bəy, Heydər bəy yetişirlər.

Əsgər bəy. Səlam-əleyküm, hacı!

Hacı qara (*başın yuxarı götürüb*). Vəəleyküməssəlam!.. Hacı belə sizin qadanızı alsın! Buyurun içəri, əyləşin! (*Bəylər dükanə girib otururlar*). Xoş gəldiniz, ağrınızı alım, səfa gətirdiniz. Bu dükan sizə peşkəşdir! Çubuqmu çəkirsiniz, qəlyanımı istirsiniz?

Əsgər bəy. Qəlyan çəkirik!

Hacı qara. Bu saatda, qadanız mənə gəlsin! (*Tez qəlyanı doldurur*).

Əsgər bəy. Hacı, bazarınız necədir? Alış-veriş yaxşıdır mı?

Hacı qara. Allah bərəkət versin! Ağrın alım, mal ki yaxşı oldu, bazar heç vaxt kəsəlməz. Özün bilirsen ki, mən dükanə pis mal qoymam. Günübəgün satılır. Dünən dükan lap boşalmışdı. Qalaya sifariş eləmişdim, qulbəçəniz bu malı təzə göndərmişdir. Elə bu gün yığıb doldurmuşam. (*Qəlyanı verib, əlin uzadır qədəkdən, şilədən töküür bəylərin qabağına*). Hacı qadanızı alsın, hər nə qədər istirsiniz seçin. Getdiyim Kə'beyi-beytüllah haqqı,⁶ qur'ana and olsun, peyqəmbər haqqı, oğlum Bədəlin toyun görməyim, yalan deyirəmsə, tamam Ağcabədidə bundan yaxşı qədək və çit heç kimdə tapmazsınız! Buların qumaşı özgə qumaşdır. Müştəri macal vermir, göydə götürür. Sabah bura güzəriniz düşsə, buların birin də dükanda görməzsınız. Alın, aparın!

Əsgər bəy. Nəyimizə gərəkdir, Hacı? Zəhmət çəkib parçaları töküüb-dağıtma!

Hacı qara (*təəcüb və məlal ilə*). Necə nəyinizə gərəkdir? Bəs sövdə eləməyəcəksiniz? Bayram ağzıdır, yalavaşlıq istəməzsiz mi?

Əsgər bəy. Xeyr, Hacı, yalavaşlıq üçün gəlməmişik, bir ayrı mətləbimiz var.

Hacı qara. Əgər nəqd pulunuz yox isə, mən yağ ilə də sövdə edərdəm. Bəşərti ki, xalis inək yağı ola.

Heydər bəy. A kişi, yağ olsa, özümüz yeyərik: nə inək yağı var və nə qoyun yağı. Qulaq as, gör Əsgər bəy nə deyir.

Hacı qara (*qaşqabaq ilə*). Allahı sevirsiniz, indi zəhmət çəkin, gedin, bir özgə vaxt gələrsiniz, danışarıq! Müştərinin gələn zamanıdır, dükannın qabağın kəsməyiniz!

Əsgər bəy. Hacı, bir çox vacib iş vardır. Alış-veriş bir az sonra olsun. Axı biz səni deyib gəlmişik!

Hacı qara. Vallah, indi macalım yoxdur. Sonra danışıriq. Hələ zəhmət çəkin, gedin!

Heydər bəy. A kişi, bizi qovmayacaqsan ki? Nə tövr adamsan!

Hacı qara. A başına dönüm, mən ki, qovmuram. Təvəqqə edirəm. Axır kasıb adamam, siz mənim zərərimə razı gərək olmayasınız! İndiyədək siz gəlməseydiniz, beş-on top çit, qədək satmışdım.

Heydər bəy. Əsgər bəy əcəb adam yanına gətirdi bizi! Durun gedək, bundan fayda yoxdur!

Əsgər bəy. Heydər bəy, sən allah, sən dinmə! Hacı, incimə, bir qəlyan ver çəkək, bu saatda gedərik.

Hacı qara. Oğlum ölsün ki, dəxi kisədə tənbəki yoxdur. Elə axırı idi ki, silkədim, doldurdum. Xoş gəldiniz!

Əsgər bəy. Hacı, doğru deyirmişlər ki, bir adamdan allah alsa, bəndə vermək ilə dövlət olmaz. Mən ki, bilirəm sən Ağcabədidə üç aydır üç top çit, qədək satmayıbsan, dərya zərərin vardır. Biz gəlmişdik ki, on beş günün içində sənə yüz manat xeyir yetirək; çifayda bəxtin işləmədi, xudahafiz!

Ayağa durub çevrilirlər getməyə.

Hacı qara. Bura baxın görüm, nə deyirsiniz? Necə on beş günün içində yüz manat?

Əsgər bəy. Dəxi nə deyək? Sən ki, qulaq asmadın, bizi aşkara qovdun.

Hacı qara. A kişi, nə vaxt mən sizi qovdum? Oturun aşağı, allahı sevirsiniz, cəhənnəm olsun alış-veriş! Oturun aşağı! Mən bilmədim ki, siz inciycəksiniz, yoxsa yüz tümən zərəre düşsəydim də, sizə get deməzdim. Məndən bir kimsənə güldən ağır söz eşitdiyi yoxdur!

Əsgər bəy. İndi ki, belədir, baş üstə, oturaq, deyək ki, mətləb nədir.

Hamı təzədən oturlurlar.

Hacı qara. Di söyləyin görüm, Hacı qadanızı alsın, yüz manat xeyir hardan yetişəcək? Bu xeyri yetirən kimdir?

Əsgər bəy. Bu xeyri yetirən Heydər bəydir. (*İşarə edir Heydər bəyə*).

Hacı qara. Hardan yetirəcək? Bay sənın qadan alım, Heydər bəy! Qəlyan doldurumu, ağrın mənə gəlsin!

Heydər bəy. Tənbəki yoxdur, nədən dolduracaqsan?

Hacı qara. Torbada var. Sən tək qəlyan çək. *(Tez əlin uzadıb, torbadan tənbəki çıxarıb, qəlyanı doldurub Heydər bəyə təvazö edir, uzun çevirir Əsgər bəyə)*. Di söylə görüm, neçə yetirəcək?

Əsgər bəy. Hacı, bu qədər mal ki, bura tökübsən, heç bir quruş bundan qazanc varmı?

Hacı qara. Nə bilim varmı, yoxmu, sözünü de!

Əsgər bəy. Hacı, Heydər bəyin qoçaqlığını sən bilirsənmi?

Hacı qara. Bəli, deyirlər ki, qoçaq adamdır!

Əsgər bəy. Hamı bilir ki, Qarabağda Heydər bəyin adı gələndə quş qorxusundan qanad salır!

Hacı qara. Bu zəmanədə çox qoçaqlıqdan isə ağırın alım, adamın cibi pul ilə dolu olsa yaxşıdır.

Əsgər bəy. Qoçaqlıq da olmasa, pul olmaz. Hacı, sözümə qulaq as! İndi firəng malı görürsənmi necə baha olub? Təbrizdə arşını bir abbasiya alınan çit, burda altı şahıya satılır. Givrənkəsi bir manata alınan çay, burda manat yarımaya göydə gedir, heç bilirsənmi bunun səbəbi nədir?

Hacı qara. Xeyr, bilmirəm!

Əsgər bəy. Səbəbi odur ki, qarabağlıların, erməni yasavullarının, gömrükxana qaravullarının və kazakların qorxusundan quş quşluğu ilə Arazın o tayına cəkə bilmir.

Hacı qara. Yaxşı, siz istirsiniz ki, quşdan da zirək olub Arazın o tayına səkəsiniz?

Əsgər bəy. Əlbəttə, bizim Araz aşığımızdandır, Kür topuğumuzdan! Heydər bəy ki, bizim yanımızda ola, qaravul, yasavul bizə nə eyliyə bilər!

Hacı qara. Olan, qaravulları, yasavulları qırağa qoy, kazaklar olmasa, vallah, ayda iki yol Təbrizə gedib qayıdaram. Qaravul, yasavul mənə nə eliyəcək? Mən Allahın lütfü ilə yalnız onların iyirmisinin öhdəsindən gələm. Doğrusu, kazaklardan çox xəta var!

Əsgər bəy. Eh, biz əlli yolun bilirik. Kazakları aldadıb elə yerdən keçərik ki, izimizi-tozumuzu görməzlər.

Hacı qara. Bəs indi mənim yanıma gəlməkdən qərəziniz nədir?

Əsgər bəy. Qərəzimiz odur ki, milçək gözüne qona-qona sən burda nə qazanacaqsan? Dur, çoxlu pul götür, bizə də ver, özündə də saxla, gedək. Bizim alış-verişdən başımız çıxmaz. Təbrizdə sən bizə də, özünə də xirid elə. Biz də səni sağ-salamat malın ilə gətirək bura

çıxardaq. On beş günə yüz qızıla əlli qızıl qazanc olur. Bizə verdiyin pulun qazancın bizə ver, öz pulunun qazancın özün götür.

Hacı qara. Yaxşı, sizə verdiyim pulun faydası necə olsun?

Əsgər bəy. Axır faydasının əvəzinə biz də sənə yaxşılıq edirik; səni quldurdan ötürürük, qazanc yetiririk, dəxi artıq nə istirsən? On beş günə bizdən puluna fayda istəmək sənə ayıb deyilmi? Bizsiz ki, sən nə gedə bilərsən, nə mal gətirə bilərsən!

Hacı qara. Niyə gedə bilmirəm? İstəsəm bu gün gedərəm. Heç kəs də mədən bir çöp ala bilməz! Mən özüm neçə yol quldura rast gəlmişəm, dava eləmişəm.

Əsgər bəy. A canım, yüz əjdaha olasan, bu yola yalnız gedib-gələ bilməzsən! Biz ki, sənin rəşidliyini danmırıq.

Hacı qara. Doğrusu, mən faydasız pul verməyə öyrənməmişəm. Əgər pulumun faydasını çıxarsanız, sözlünüzə qulaq asaram.

Əsgər bəy. Adama yüz qızıl versən, on beş günə nə qədər fayda istəyəcəksən?

Hacı qara. Beş qızıl yüz qızıla fayda götürürəm. Artıq hər nə qazansanız sizin olsun.

Əsgər bəy (*Heydər bəyə, Səfər bəyə üzün çevirib*). Yoldaşlar, nə deyirsiniz, razısınızmı?

Heydər bəy və Səfər bəy. Dəxi, nə eliyək, razıyıq!

Əsgər bəy. Hacı, di pul hazır elə!

Hacı qara. Ha vaxt gedirsiniz?

Əsgər bəy. Bu axşam gərək yola düşək!

Hacı qara. Çox yaxşı, pul hazırdır. Gedin, geyinin, axşam gəlیم bizim evə. Mən də atımı, əsbabımı tədarük edim, yola düşək.

Bəylər (*ayağa durub*). Xudahafız, hacı!

Gedirlər.

Hacı qara (*dallarınca*). Xoş gəldiniz, axşam vaxtlı qayıdın!

Bəylər. Xatircəm ol.

Uzaqlaşirlər.

Hacı qara. A kişi, canım çıxdı dəxi bu köpək oğlunun malının üstündə oturmaqdan! Qiyamətədək bu satılmayacaqdır. Deyirlər firəng malı alıb satma, sövdəgərlik eliyirsən, qızılbaş, rus malı al, sat. Mən başıma nə kül töküm! Bu qızılbaş, rus malı bəs niyə satılmır? Xeyr, bir

elə iş olmasa, mən bu zərəri ölüncə ödəyə bilməyəcəyəm! Durum, gedim evə, tədarükü görüm. Bir belə xeyir az ələ düşər, yoxsa qüسسə-dən dərdəcər ollam.

Dükanı yığışdırıb bağlayıb gedir. Bu vaxtda məclisin vəzi dəyişib. Hacı Qaranın evi nəzərə gəlir. Hacı Qara əlində açar, sandığın ağzın açır, torbadan qızıl çıxardır. Üç yüz qızıl sanıyib əlahiddə kisələrə qoyur, sonra gedir tütəng-tapançasını, xəncərini, qılıncını gətirir, yığır qabağına. Bu halda arvadı Tükəz yetişir.

Tükəz. A kişi, nə qayıırırsan? Bu yaraq-əsbabı qabağına niyə tökübsən?

Hacı qara. Səfərim var, yola çıxacağam!

Tükəz. De görüm, hara gedəcəksən?

Hacı qara. Sənə deməli deyil!

Tükəz. Necə deməli deyil! Quldurluğa getmirsən ki, məndən gizlirsən.

Hacı qara. Elə, bir elə zaddır!

Tükəz. Bəs elə zad isə, heç vaxt gedə bilməzsən! Dur ayağa, get dükanına, malını sat! *(Yaraqları yığışdırır)*.

Hacı qara. Dükanı allah batırsın, malı yoxa çıxsın! Satılır məgər! Qoymazsan başımın çarəsini görüm?

Tükəz. A kişi, başına nə gəlibdir, çarəsini görəsən? Nə danışırsan?

Hacı qara. Dəxi nə gələcəkdir! Evim yıxılıb, gedib! Düz yüz manat indiyədək zərərim var. Boğazıma çörək getmir.

Tükəz. Səni görüm boğazın elə tutulsun ki, su da ötməsin, ay gö-yərmiş! Uşaq aşıq yığın kimi, bu qədər pulu yığıb nə eləyəcəksən? Yüz il ömrün ola yiyəsən, geyəsən, içəsən, sən pulun tükənməz. Yüz manat zərərdən ötrü nə özünü öldürürsən?

Hacı qara. Min kərə sənə demişəm ki, sən arvadsan, get arvadlığına, mənə öyüd-nəsihət vermə! Yaraqları yerə qoy! *(Əlini uzadıb tütəng-tapançanı dartıb alır)*.

Tükəz. Yəni sən bu yaraqları qurşanıb olar ilə adam qorxudacaqsan? Bu tütəng-tapançanın iyirmisin üstünə götürəsən, mən bu arvadlığım ilə səndən qorxmanam! Torpaq sən başına *(ikiəlli başına qarıyır)*.

Hacı qara. Səni lənətə gələsən, arvad! Toxumunuz yer üzündən götürülsün! İtil burdan!

Tükəz. Kişi dəli olubsan. Mən evimdən hara itiləcəyəm? De görüm, hara gedirsən?

Hacı qara. Cəhənnəmə, gora! Əl çəkməzsən? Nə istirsən məndən?

Tükəz. Kaş cəhənnəmə, gora indiyədək getmiş olaydın! O günü görərəmmi toy-bayram edəm? Çifayda, Əzrailin yolu yumrulsun ki, sənin kimi murdarı yer üzündə qoyub gözəl cavanları qara torpaq altına yollayır.

Hacı qara. Yer üzündə qalan murdarların biri sən özünsən ki, tugi-lənət olub keçibsən mənim boğazıma! Mən ömrümdə bir kimsəni incitməmişəm, bir kimsəyə bir zərər yetirməmişəm! Mən niyə murdar oluram?

Tükəz. Bir kimsəyə zərər yetirməmişən, xeyir də verməmişən! Ondan ötrü murdarsanki, öz malını nə özün yeyib-içirsən, nə əyalına məsrəf edirsən. Sən ölsən, heç olmazsa arvad-uşağın doyunca çörək yeyər.

Hacı qara. Arvad-uşaq zəhrimar yesin!

Tükəz. Sənin evində zəhrimar da tapılmaz; Olsaydı, onu bizə qiyyət verməzdin!

Bu halda bəylər çağırır.

Bəylər. Hacı! Hacı!

Hacı qara. Arvad, çəkil get, adamlar gəlir!

Tükəz uzaqlaşır, qapını dalısından qulaq asır.

Bəylər (*geyinmiş içəri girirlər*). Səlam-əleyk, Hacı!

Hacı qara. Əleyküməssəlam. Hacı qadanızı alsın, buyurun əyləşin.

Əsgər bəy. Hacı, hazırsanmı?

Hacı qara. Bəli başına dönüm, hazırım! Pulları da, budur, ayırmışam; amma Hacı ağrını alsın, üç yüz qızılı mən özüm Təbrizdə gözü-nüzün qabağında çaya, parçaya verrəm, əlinizə tapşırram, gərirərsiniz!

Əsgər bəy. Elə niyə, Hacı? Burada tapşıranda nə olar?

Hacı qara. O yaxşıdır, qadan alım! Heç təfəvütü yoxdur.

Əsgər bəy. Eybi yoxdur, olsun. Di dur gedək!

Hacı qara. Bir az dayanın, qulbeçənizi göndərsmişəm atlarımı, nökrimi gətirməyə.

Əsgər bəy. Neçə at götürürsən Hacı!

Hacı qara. Üç at, ağrın alım! Birin qulbeçəniz minəcək, birin özüm, birini də yüklərik, nökrə başın çəkər. Siz neçə at götürürsünüz?

Əsgər bəy. Bizim də hər birimizin ik atı var: biri yük üçün, biri minik üçün. Bu yaraq-əsbab sənindir, Hacı?

Hacı qara. Bəli!

Əsgər bəy. Çox yaxşı. Di bəs geyin!

Heydər bəy. Vallah, Hacı, səni tanımayan adam olsa, görəndə bağı yarılacaq.

Səfər bəy. Vallah, mənim Hacıya bu gümanım yox idi.

Hacı qara. Adam iş vaxtı tanılır, qadan alım! Siz məni elə arşınölçən bilib saya salmırsınız. Amma, inşallah, görərsiniz ki, mən qorxaqlardan deyiləm! Təəccüb edirəm bir para qaçaqçılara ki, hər yoldan ötənlərə mallarını verib boş qayıdırlar.

Səfər bəy. Hacı, mal tutanlar bilmirsən necə hiyləgərdirlər. Yasavul-qaravul libasında ki, adamın gözünə görükmürlər. Görürsən ki, bəzi vaxt ya palanlı at, ya eşşək minib, bəzi vaxt piyada, yaraqsız-əsbabsız qabağına rast gəlirlər, nə biləsən, deyirsən ki, fəqir yoldan ötəndir. Elə ki, qapaqap yavuqlaşanda, yaraq-əsbab bilmirsən ki, haradan tapıldı. Dəxi əl açmağa heç macal olmur; soyurlar, hər nəyin var alırlar.

Hacı qara. Bular tamam qorxaqlıqdan və ehtiyatsızlıqdan adamın başına gəlir. Heç kəsi gərək adam özünə yavuuq qoymasın. İstər hər libasda olsa da. Bircə mənə rast gələlər, görərlər onların başına nə gətirirəm! Hamısına tövbələmə verrəm ki, dəxi heç qaçaqçının qabağın kəsməsinlər!

Səfər bəy. Bəli, doğru deyirsən, adam gərək qorxaq olmaya, ehtiyatını əldən qoymaya!

Bu halda Kərəməli – Hacınnın nökrəi və oğlu Bədəl içəri girirlər.

Kərəməli. Ağa, atlar hazırdır. Hara gedəcəksən?

Hacı qara. Təbrizə!

Kərəməli. Təbrizə məni də istirsən aparasan?

Hacı qara. Bəli!

Kərəməli. Nədən ötrü gedirsən, ağa?

Hacı qara. Sənin nə vecinə?

Kərəməli. Necə vecimə deyil? Axı deyirsən, səni də aparıram. Bəs bilməyim ki, mən nəyə gərəyəm?

Hacı qara. Gedirəm xiridə. Mal alıb ata yükləyəcəyəm, sən çəkə-çəkə gətirəcəksən.

Kərəməli. Ay ağa, havaxt başburt aldın ki, Təbrizə gedirsən?
Hacı qara. Başburt lazım deyil.

Kərəməli. Elə olsa, mən getməyəm. Mən bir yol burdan Səlyana biltsiz getmişdim, murov o qədər döydürdü ki, indi də ağrısı yadımdan çıxmayıbdır.

Əsgər bəy. Qorxma, murov heç vaxt bizim getdiyimizi bilməz!

Kərəməli. Doğrusu, mənim vədəm yaxınlaşıbdır, çıxıb özgəyə nökr duracağam. Hacı çox az mزد verir; bir də, qarnım doymur. Mən gedən də deyiləm.

Əsgər bəy. Sən bu səfər get. Yolda qarnın tutunca biz sənə çörək verrik. Hər birimsiz də bir top çit bağışlarıq.

Kərəməli. Hacı da bağışlarmı?

Hacı qara. Yüku sağ-salamat gətirib çıxarsan, mən də çalışaram sənın xeyrin üçün sənə verilən çitləri çox baha sataram!

Kərəməli. Olsun!

Hacı qara. Buyurun, gedək!

Hamısı çölə çıxırlar. Sonra Tükəz məclisə gəlir, yalqız.

Tükəz. Vay, evinizi Allah yıxsın! Kişiciyi tovlayıb qaçaq mala apardılar. Başına bir iş gəlsə uşaqçılarım yetim qalacaq! Vay-vay (*dizinə çırpır, gedir*).

Pərdə salınır

ÜÇÜMCÜ MƏCLİS

Üçümcü məclis vaqe olur Arazın kənarında, Qızılbaş səmtində. Bəylər və Hacı Qara Təbrizdən qaçaq mal alıb qayıdırlar. Arazın kənarına, piyadalanıb yığışblar qırağa. Araz qıjhaqıj axır, dumanlı gecədir, gah-gah ildırım şaxır.

Heydər bəy. Burdan indi keçmək olmaz. Gərək bir dörd verst aşağıda küy-qalmaqal salaq, kazaklar tamam aşağı ensinlər, sonra qayıdıb burdan keçək.

Əsgər bəy. A kişi, indi bu dumanda, çiskində kazaklar tamam dam altına yığışblar. Arazın qırağında cin də tapılmaz, gəlmişkən keçək.

Heydər bəy. Heç vaxt olmaz! Mən Arazdan bu taya çox oğurluğa gəlmişəm; kazakların həmişə Arazın qırağında busqusu olur.

Hacı qara. Heydər bəy doğru deyir. Ehtiyatı əldən qoymamaq gərək! O deyən kimi edək.

Səfər bəy. Hacınin sözü doğrudur. Gedək aşağıda küy salaq. Hacı, sən yüklərin yanında qal.

Bəylər uzaqlaşır əşağı. Bir azdan sonra küy, qalmaqal qopur. Yuxarıdan kazaklar yaraqlı-əsbablı başlayırlar beş bir, üç bir əşağı enməyə.

Kazaklardan birisi. Ax, məulunlar! Yəqin quldurdurlar, at qovub gətirib keçirmək istirlər!

İkincisi. Mən belə bilirəm qaçaqçılardır!

Üçüncüsü. Hər kim olsa, haqqına fikir çəkərik.

Kazakların dalı kəsilir. Bir azdan sonra qalmaqal sakit olur. Bəylər Hacı Qaranın yanında olurlar.

Heydər bəy. Di tez olun! Dayanmaq vaxtı deyil.

Hamısı tökülürlər Araza, ortasında Hacı Qaranın atı büdrüyür. Hacı Qara atdan oynuyub düşür suya, axır, kənardan suya uzanan söyüd ağacının budağına ikielli yapışb sallanır, çağırır.

Hacı qara. Ay Aman Heydər bəy, Səfər bəy, Əsgər bəy, mənim dadıma yetişin, mən boğuldum!

Heydər bəy. Hacı, hardasan?

Hacı qara. Burda, söyüd ağacına yapışb sallanmışam!

Heydər bəy. Ay evin yıxılsın, bir elə dərin yerə düşübsən ki, səni çıxarmaq heç mümkün deyil!

Bədəl. A başınıza dönüm, mənim atamı çıxardım!

Kərəməli. A gədə, qoy boğulsun, malı dövləti tökülsün qalsın, beş gün yeyin, için, kef edin! Nəyinə gərəkdir qaydına qalırсан?

Əsgər bəy. Gədə, sarsaq danışma! Xurcundan sicimi çıxart, bura ver!

Kərəməli sicimi tez çıxardıb verir.

Heydər bəy. Əsgər bəy, tez sicimi gətir!

Əsgər bəy sicimi yetirir.

Heydər bəy. Hacı, sicimi atırıq, tut!

Hacı qara. A qurbanınız olum, tuta bilmənəm. Əlimi budaqdan üzsəm, su güclüdür, məni aparacaq. Halqa edin, atın, belimə düşsün!

Heydər bəy sicimi halqa edib tullayır, düşür Hacı Qaranın boğazına, çəkir. Hacı Qara ikiəlli sicimdən yapışıb boğula-boğula qırağa çıxır, suyu səpələnir.

Hacı qara. Evin yıxılısın məni bu günə salan! Qapın çırpılısın məni dükanımdan avara qoyan!

Heydər bəy. Hacı, səfərdə adamın başına çox iş gələr, gərək darılmamaq! Söyləmək vaxtı deyil, indi üstümüzə tökülərlər. Tez gərək qıraqdan uzaqlaşaq, qamışlıqda gizlənək. Gecə yarısı adam yatan vaxtda yola düşək.

Hamısı tez qıraqdan uzaqlaşib gözdən itirlər. Sonra on nəfər yaraqlı-əsbablı ermənilər bu yan tərəfdən yetişirlər.

Ohan (*ermənilərin yüzbaşısı*). Qoççum Sərkis, qoççum Karapet, qoççum Qəhrəman, siz mənim yanımda durun, qabaqda tufənglərinizi hazır edin, mən havaxt deyərəm, o saatda atın, vurun! Mən sizi adbaad murova nişan verib istəmişəm, siz mənim yanımda olandan sonra yüz qaçaqçı da olsa, öhdəsindən gəlləm. Ay qalan uşaqlar, siz bizim dalımızda olun qorxmuyun. İnşallah bizi görəni kimi yükləri töküb qaçacaqlar. Qaçmasalar, əl açsalar, Allah bilir, hamısını xingəl kimi doğrayacağam!

Sərkis. A yüzbaşı, hansı tərəfdən gələcəklər?

Ohan. Bax, elə qabağımızdan gələcəklər. Qasid xəbər gətirib ki, burdan başqa gələsi yolları yoxdur. Sərkis, muğayat ol! Allah qoysa, bu yüklərdən adama əlli manatdan artıq bəxşeyiş yetişəcək!

Sərkis. A yüzbaşı, elə hamı yüklərini alacaqsan?

Ohan. Allah bilir ki, xurcunlarınadək alacağam!

Sərkis. A yüzbaşı, yazıq deyillərmi? Hər necə olsa axır qarabağlıdırlar. Biz onların tərəfin saxlamasaq, kim saxlayacaq? Genə gərək bir zad özlərinə qoyaq qalsın; yoxsa bəd dua yiyəsi olluq.

Ohan. Olan, nə danışırsan, tərəf saxlamaq bizəmi düşübdür? Tərəf saxlasan, qarabağlılığını gözətləsən, bəd duadan qorxsan, qulluq yaraşdıra bilməzsən.

Sərkis. Yüzbaşı, bir irəli gedim, baxım görüm gəlirlərmi?

Ohan. Yaxşı, ehtiyatlı ol, qorxudub geri qaçırma!

Sərkis. Xeyr, heç gözlərinə görükmənəm!

Gedir.

Ohan. Uşaqlar, sərhesab olun!

Başlayır adamları düzməyə, sonra Sərkis qayıdıb.

Sərkis. Yüzbaşı, evinə od düşsün, qaçaqçılar gəlirlər! Amma qabaqlarınca bir ucaboynu, qıvraq geyinmiş, yaraqlı-əsbablı oğlan gəlir ki, çox heybətlidir. Gözlərindən qan damır.

Ohan. Doğru deyirsən?

Sərkis. Allah bilir ki, doğru deyirəm!

Ohan. De ki, sən öləsən!

Sərkis. Sən öləsən, sənün başın üçün!

Ohan. Üstündə doğrudan tüfəng və tapança gördün?

Sərkis. Vallah gördüm!

Ohan. Neçə idilər?

Sərkis. Hamısı üç adam nəzərə gəldi, amma o bir oğlan heç birininə bənzəmər.

Ohan. Heç qorxu yoxdur, qoy gəlsinlər. Amma, Sərkis, çox irəli durmuşuq, bu yerdə qapaqap üstümüzdə çıxarlar. Bir az geri dursaq yaxşıdır ki, sərvaxt olaq.

Adamları geri durğuzur. Bu halda bəylər qabaqca, dallarınca Hacı Qara və yuklər yetişirlər.

Heydər bəy (*Əlində tüfəng irəli yeriyyir*). Ey nə atlısınız? Yolu niyə kəsibsiniz? Çıxın yoldan!

Ohan. Ba, olan, yoldan niyə çıxırıq? Sən kimsən ki, belə ürəklə danışırsan?

Heydər bəy. Qırışmal, qara soransan, rahdarsan, bizim yolumuza kəsdiribsən? Sənə nə kiməm? Demirəm çıxın yoldan, doldurummu qarnını tüstü ilə! (*Tüfəng qaldırır*). A gedə, Əsgər bəy, Səfər bəy, niyə durubsunuz, niyə buları qırmırsınız? Vursanız buları yıxılalar

Ohan (*yoldaşlarilə yoldan yan durub*). Olan, dəli olubsunuz, qudurubsunuz? Biz qırılmalı adamlar deyilik.

Heydər bəy. Qırışmal, siz yəni nə qoçaq adamlarsınız ki, qırılmayıbsınız? Al gəldi! (*Tüfəngi uzadır*).

Ohan. A balam, dəli olma! Bax, biz gedirik. Gəl yolunla düz çıx get. Allahı sevirsən, nahaq qan yiyəsi olma. Bizim sizlə işimiz yoxdur!

Heydər bəy. Olmaz, qırışmal, öyünmə! Səni öldürməmiş qoy-mayacağam!

Ohan. A canım, mən qoçaqlıqdan ötrü demirdim ki, biz qırılmalı adam deyilik. Mən dediyim odur ki, bizi murov göndərib, bizi öldürsəniz, murova nə cavab verərsiniz?

Heydər bəy. Qırışmal, özümüz billik murova nə cavab verrik; sənin nə borcundur soruşursan? Çıxın yoldan, yoxsa bu saatda hamınızı yarpaq kimi tökərəm!!

Ohan. Çıxırıq, çıxırıq, darıxma balam! Sarkis, Karapet. Qəhrəman, dönün, qayıdın, balam! Bulardan qan iyiyisi gəlir!

Sərkis. A yüzbaşı, bəs murova nə deyək?

Ohan. Olan, nə deyəcəyik? Görmürsən bular quldurdular? Qaçaqçı belə olar? Qaçaqçı yarım ağaclıqdan qaraltı görəndə malın tökür, qaçır. Bular ha bizi soymaq, qırmaq istirlər. Sarsaq köpək oğlu qasid, buları nahaq yerə qaçaqçı hesab edib, xəbər gətiribdir!

Qayıdırlar.

Sərkis. A yüzbaşı, murov soruşsa ki, heç bir adama rast gəlmədinizmi, nə deyək?

Ohan. Deyərik ki, heç qaçaqçıya rast gəlmədik!

Sərkis. Bəs deyəkmi quldura rast gəldik?

Ohan. Balam, nə işimiz var? Deyərik: dəvə gördün, qığın görmədik.

Karapet. Xeyr, yüzbaşı, deyərik quldura rast gəldik, çox idilər, girişə bilmədik.

Ohan. Yaxşı, onu sonra fikir edərik, hələ gəl!

Sərkis. Qoy bir bulardan soruşum ki, qaçaq malınız varmı? (*Geri dönür*).

Heydər bəy. Erməni, genə geri dönürsən? Vallah, sizin əcəliniz yetib. Mən sizi qırmasam, siz burdan itməzsiz.

Ermənilərin üstünə hərəkət edir. Bu halda Sərkisin papağı qaçdığı yerdə başından düşür.

Ohan (*diltəng*). A gədə, Sərkis, bu yana dön, bizi Qana çalxama!

Sərkis. Yüzbaşı, papağım düşübdür, qoy bir əyilim götürüm.

Ohan (*darıxmış*). A gədə, qoy gəl, qoy qalsın!

Sərkis tez dönür, hamısı gedirlər.

Heydər bəy (*dallarınca*). Ey, atamın goru haqqı, əgər bizi gördüyünüzü bir yerdə deyərsiniz, xəbər verərsiniz, sonra evinizin içində beşikdəki uşaqlarınızadək tamam gəlləm qırram! Özünüz bilin!

Ohan (*uzaqdan*). Olan, nə danışrsan? Bir elli deyilik, üz-üzə gəlmİYəcəyik? Nə işimiz var, xəbər verək? Sən elə bilirsən, biz sizin

üstünüzə gəlmişdik? Yalandan sizə sataşdırdıq ki, bizi murov göndərüb, görək siz nə deyirsiniz. Biz hadrutluyuq, gəlmişdik şahsevənlərdən camış almağa, sövdəmiz baş tutmadı, qayıdıb gedirik.

Heydər bəy. Yaxşı, di gedin! (*Heydər bəy qeyzlə ayağın yerə çırpıb*). Tez-tez gedin!..

Ermənilər qədəmlərin yeyin götürürlər, uzaqlaşib gözdən itirlər. Bundan sonra Hacı Qara irəli yeriyib yoldaşlarına.

Hacı qara. A kişi, niyə erməniləri buraxdınız? Niyə qolların bağlayıb bu qamışlığa salmadınız?

Heydər bəy. Nədən ötrü, Hacı?

Hacı qara. Ondan ötrü ki, gedib üstümüzə kazak gətirməsinlər.

Heydər bəy. Camış alanın nəyinə lazımdır ki, gedib özünə zəhmət verə, üstümüzə kazak gətirə?

Hacı qara. Sən bilmirsən, şəksiz, bular camış alan deyillər! Oların sözüne necə inanmaq olar? Eşitmədin, Səfər bəy deyirdi ki, buların yüz hiyləsi olur?

Heydər bəy. Hacı, mən zəmin ki, bu səfərdə bulardan sənə heç bir xəta yetişməsin.

Hacı qara. Olan, nə danışırısan? Məgər elə bu səfərdir? Görək belə adamların bir neçəsinə tənbih oluna ki, qaçaqçının qabağına çıxmayalar. Hər qabağa gələni adam sağ-salamat buraxsa, dəxi buların əlindən qaçağa gedib-gəlməkmi olar? Bundan sonra hərgiz dəxi belə qazanclı səfərdən geri qalmayacağam. Çifayda, mən sənə arxayın oldum, dalda durdum, yoxsa bulara zərbi-dəstimi göstərib, bu nadü-rüslərdən gələcəyinə yolları təmizlərdim!

Əsgər bəy. Yaxşı, bir özgə dəfə rast gələndə zərbi-dəstini göstərərsən, indi keçdi dəxi.

Hacı qara. Allah qoysa, siz də eşidərsiniz. Di sürün, durmağa vaxt yoxdur; görək bu gecə Qarğabazarına yetişək. Ordan mən Bədəli sizin yanınızda qoyub görək Kərəməlilikə ötüm Ağcabədiyə ki, sabah cümə günüdür, bazara çatam, malı satam.

Heydər bəy. Hacı, oradan o yana yalnız gedə bilərsənmi?

Hacı qara. Oradan o yana dəxi ki kazak yoxdur.

Heydər bəy. Kazak yoxdur, amma murov yasavuluna tuş gələrsən, onda yaxşı olmaz.

Hacı qara. Mən özüm tarıdan istirəm ki, bir murov yasavuluna rast gələm, olardan bir qisas alam!

Heydər bəy. Barakallah, Hacı, maşallah qoçaq imişsən!

Hacı qara. Bir-iki yasavul mənə rast düşsün, onların başına bir iş gətirim ki, qiyamətədək dadı damaqlarından getməsin; bundan sonra xalq olar sarıdan farağat olsunlar. Ta bu yasavulların bir neçəsinə toy tutulmasa, ölkə onların əlindən dincəlməz!

Heydər bəy. Əcəb olar, Hacı, biz də hünərini eşidirik.

Başlayırlar getməyə, bir az gedib gözdən itirlər.

Pərdə salınır

DÖRDÜMCÜ MƏCLİS

Dördümcü məclis vəqə olur Xonaşın dərəsində, aydınlıq gecədə, iki erməni, biri piyada, biri eşşək üstə gəlirlər.

Arakel. Mkrtiç, Allah qoysa, bu il səksən çuval taxılım olar.

Mkrtiç. İnşallah olar. Üç ildir taxılımızı çəyirtkə yeyirdi, amma tarı bu il o qədər veribdir ki, keçən illərin də əvəzi çıxacaq.

Arakel. Mkrtiç, nə yaxşı deyirəm ki, bizim köhnə zamandan quyularda taxıllarımız qalırımı, yoxsa bu bahalıq illərdə çox korluq çəkərdik.

Mkrtiç. Bişək, bizim kəndin taxılı olmasaydı, Dizaq mahalı acından qırılacaq idi.

Arakel. Əkinçiliyə Allah bərəkət versin. Dünyada ondan yaxşı peşə yoxdur.

Mkrtiç. At tappılısı gəlir. Dayan görək kimdir.

Dayanırlar, bu halda qabaqda Hacı Qara görükür.

Kərəməli. Evimiz yıxıldı, ağa, qabaqda iki adam görürük. Dedimmi, yoldaşlardan ayrılma! Tamahın güc gətirdi, gəldin di indi yaxşı Ağcabədi bazarında malını satarsan! Bu saatda yükü alacaq.

Hacı qara. Gədə, nə danışırsan? Kimin həddi var mənim malımı ala?

Kərəməli. Belə bu görükənlər! Bir irəli dur, bax! Bular, səksiz, murov yasavullarıdır. Di çalış görək necə yükünü saxlayacaqsan.

Hacı qara. Allah qoysa olara bir çöp də vermənəm dişlərini qurtlayalar! Sən yükün üstündə bərk otur, qorxub yıxılma. Mən buları qabaqlayım, görüm sözləri nədir? Tutub qollarını bağlayıb yıxacağam dərəyə. Ta mən özümü bir neçə beləsinə göstərməsəm, yollar əmin olmaz! Allah qoysa bir iş tutum ki, dəxi heç kəs cürət edib qaçaqçı malına tamah etməsin.

Kərəməli. Mən mıx kimi yükün üstünə qaxılmışam dartıb salan olmasa, yıxılan deyiləm.

Hacı qara. Yaxşı, otur irəli! (*Ermənilərlə qabaqlayıb əlində tufəng*). Ay adam, kimsiniz? Dinin, yoxsa vurdum!

Mkrtıç. A canım, niyə vurursan? Biz ki, sənə yamanlıq eləmirik? Yoldan gedənik!

Hacı qara. Yava-yava danışma! Yoldan çox adam gedir. Doğrusun de görüm, kimsiniz? Bu gecə vaxtı burda niyə görürsünüz?

Mkrtıç. Tuğluyuq, getmişdik çöldə taxılımızı biçirdik. Biçib qurtarıb evimizə qayıdırıq.

Hacı qara. Bu sözlər ilə məni aldada bilməzsınız. Mən siz deyənlərdən deyiləm. Mən bilirəm ki, siz kimsiniz! Ta mən sizin ikinizi də şil-küt etməsəm, ölkə sizin əlinizdən dincəlməz, gəlib-gedənlər sizin əlinizdən qurtarmaz!

Mkrtıç (*təccüb ilə*). Arakel, bu nə danışır?!

Arakel. Bir ağıllı-başlı soruş gör sözü nədir, nə istir?

Mkrtıç. Ay qardaş, biz fağır padşah rəiyyətiyik. Öz kasıbçılığımız ilə başımızı saxlayan adamıq. Biz ömrümüzdə bir kəsə zərər yetirməmişik. Yol kəsmirik, bunt salmırıq. Biz neylirik ki, ölkə bizim əlimizdən dincələ bilmir?

Hacı qara. Mən sizin tamam hiylələrinizdən xəbərdaram! Əgər siz dürüst adam olsaydınız, bu gecə vaxtı bu yolda görürməzdiniz. Sizin fikriniz həmişə xalqa zərər yetirməkdir, xalqın evin yıxmaqdır. Tüfənglərinizi yerə salın, yoxsa vurdum!

Mkrtıç. A canım, tufəngimiz harda idi ki, yerə salaq! Bir cüt oraqdan başqa bizdə bir zad yoxdur. Əgər qərəzin bizi soymaqdır, onu bildir.

Hacı qara. Mən adam soyan deyiləm. Sizin kimi özgə malına tamah edənlərin canını alanam!

Arakel. Mkrtıç, bu necə quldurdur? Mən heç bunun sözlərin başa düşmürəm.

Mkr t ı ç . Heç mən də başa düşmürəm. Dinmə, görüm nə danışır, (*Hacı Qaraya mütəvəccəh olub*). Qardaş, biz kimin malına tamah eləmişik. Biz bir əkinçi xalqıq. Allaha şükür, padşaha xərəcə də, töycü də veririk. Biyara gedirik. Bacardıqca xalqa də xeyrimiz dəyir. Bu qış bahalıqda tamam Qonşu müsəlman obalarına taxıl borc verdik ki, aclarıdan qırılmasınlar. Əgər bu zamanadək tuğlu bir adamın bir quruluşunu yeyibsə, bizim qanımız sənə halaldır!

H a c ı q a r a . Sizin qanınız çoxdan halaldır. Amma bu zamanadək tökən olmuyub. İndi sizi əcəl çəkə-çəkə mənə düçar edibdir. Özgəyə quyu qazan özü düşər. Çox adamların evin yıxıbsınız. İndi cəzanıza yetişərsiniz! Yaraqlarınızı salın, yoxsa, vallah, tufəngi bu saatda ürəyinizin başına boşaldaram!

Ermənilər başlayırlar qorxmağa.

Mkr t ı ç . Ay qardaş, yer haqqı, göy haqqı bizim yarağımız yoxdur! Axır bizim təqsirimiz nədir ki, sənə belə qəzəbin tutur?

H a c ı q a r a . Sizin təqsiriniz nə yerə sığışır, nə göyö! Qurumsaq uşağı, başınıza sənət qəhət olubdur?

Mkr t ı ç . A canım, dünyada bizim sənətimizdən yaxşı sənət varmı? Bizim peşəmiz olmasa, aləm çörək tapmaz.

H a c ı q a r a . Bax, bax, cürətinə bax, sənətini tərif də edir! Qırışmal uşağı, xalq əzab çəksin, Alınının tərillə mal qazansın, siz müftə yerə sahiblik edin! Bu harda görülübür?

Mkr t ı ç . A qardaş, Allahı sevirsən, bizi incitmə, qoy ötek, çıxacaq gedək! Sənə işin zarafata bənzir.

H a c ı q a r a . Vallah, əgər ayaq-ayaqdan tərpedibsiniz, cəmdəklərinizi yerdə sərilmiş bilin! Mənim sözlərimi zarafat sayırsınız? Qərəziniz budur ki, mən sizin kimi sarsaqlara allanam, yaxın gəlib öz bil-diyinizi edəsiniz? Yaraqlarınızı tulluyun, deyirəm!

Mkr t ı ç . Arakel, nə eyliyək?

A r a k e l . Vallah, mən özüm də mat qalmışam.

Mkr t ı ç . Pərvərdigara, bu nə iş idi düşdük? A canım, irəli qoy-mursan ötek, bəs qoy geri qayıdıb, başqa yol tapıb gedək.

H a c ı q a r a . Heç vaxt olmaz! Ayaq tərpedə bilməzsiniz, fikriniz odur ki, gedib murova xəbər verəsiniz, özü gəlib mənə üstümə tökülə? Allah qoysa, sizin ölüm xəbəriniz murova çatır! Bundan sonra qalan yoldaşlarına ibrət olar!

Mkr tıç. A canım, sən bizi kim hesab edirsiniz ki, bu oyunu bizim başımıza gətirirsən?

Hacı qara. Mən sizi hesab edirəm quldura, yol kəsənə, xalqın evini yıxana, zalıma, müftəxora, dar ağacına layiq olana!

Mkr tıç. Bəs sən özün kimsən?

Hacı qara. Məni siz özünüz yaxşı bilirsiniz. Bilməsəydiniz bu gecə vaxtı dərənin ortasında məni qabaqlardımı?

Mkr tıç. Vallah, biz özümüz də çox-çox peşmanıq ki, bu yol ilə gəldik, sənə düçar olduq. Biz heç səni tanımırıq və xəyalımızdan da keçməzdi ki, səni görəcəyik.

Hacı qara. Bu sözlər bir pula dəyməz! Axı rıncı sözümdür, məni məəttəl eləməyin. Tez olun, yaraqlarınızı salın!

Mkr tıç. Arakel, nə çarə edək?

Arakel. Vallah, yarağımız yoxdur! Bu iki oraqdan başqa bizdə bir kəsər tapılmaz; istirsən tullayaq, ha!

Oraqları qabağa tulluyurlar.

Hacı qara. Tüfənginizi, tapançanızı, qılıncınızı tulluyun! Yoxsa od elədim!

Arakel. A kişi, sən necə adamsan? Allah haqqı, peyğəmbər haqqı tüfəng, tapança yoxdur!

Hacı qara. İnanmanam, yalan deyirsiniz, gizləyibsiniz, tulluyun.

Mkr tıç. Çünki inanmırsan, özün bil, hər nə eləyəcəksən elə! Allah cəzanı versin!

Hacı qara. Bəs belə? Görün nə eylərəm! (*Başlarının üstündən tüfəngi atır. Eşşək ürkiür, Arakel qorxusundan eşşəyin üstündən yum-balanır. Hacı Qara tapançanı çəkib buların üstünə yüyürür, çıxırır*). Tərpənməyin!

Biçarə ermənilərin biri yıxılmış, biri ayaq üstə.

Mkr tıç. Ay Allah bəndəsi, bizi nahaq yerə niyə öldürürsən?

Hacı qara. Tərpənməyin! (*Sonra üzün Kərəməliyə tutub*). A gədə, Kərəməli, mən buları əyləmişəm, tez qaç qurtar!

Kərəməli. Ay ağa, geri qaçım, ya irəli!

Hacı qara. Gic oğlu, gic, geriyə hara qaçacaqsan? Genə Araza qayıdıb gedəcəksən? İrəliyə qaç qurtar, tez!

Kərəməli. Yəni yük ilə qaç demirsənmi?

Hacı qara. Fu, gic balası gic! Əlbəttə, yüksüz necə gedərsən?
Kərəməli. Mən özüm də belə bilirəm.

Atı çubuqlayıb qabağa, gözdən itir. Bu halda Arakel istiyir ayağa dursun.

Hacı qara (*qaim sövt ilə*). Ay tərənmə, yoxsa vurdum!

Arakel genə yerə enir. Bu əsnada murov, üstüncə bir dəstə adam yetişir.

Xəlil yüzbaşı (*murova*). Ay ağa, burdadırlar, tapmışam, gəlin!
Mkrtıç. Ay başınıza dönüm, gəlin bizi bu zalımın əlindən qurtarın!
Arakel (*ayağa durmuş*). Ay qurbanınız olum, yetişin, bizə bu
quldurdan nəcat Verin!

Hacı qara. Gözünüzə dönüm, hər kimsiniz, gəlin! Bular mənim
qorxumdan tərənə bilmirlər. Buların qolun bağlayın, əyliyin, mən
çixım gedim.

Bu halda murov adamları ilə bulara tərəf çevrilir.

Murov. Haramzadalar, mənim əlimdən hara gedəcəksiniz? Sora-
ğınızı alıb dalınızca gəlmişəm! Xəlil yüzbaşı, qoyma!

Xəlil yüzbaşı (*irəli yeriyib ermənilərə*). Ey, vallah, tərənər-
siniz, hamınızı qırrıq, yarağınızı salın!

Mkrtıç. Ay başına dönüm, biz quldur deyilik. Bizim üstümüzə
tökülən bu kişidir.

Hacı Qaraya işarə edir. Xəlil yüzbaşı onun tərəfinə çevrilir.

Xəlil yüzbaşı. A kişi, tərənmə, yarağını sal!

Hacı qara. A qardaş, mən dinc, farağat kəsb əhliyəm. Yoldan
ötdüyüm yerdə bular məni qabaqlayıb əyləyiblər, istirdilər soyalar,
çalışıb özümü soydurmamışam.

Murov. Xəlil yüzbaşı buyurur ki, hamınız yarağınızı salın! Sonra
hər kim təqsirlidir, məlum olar!

Mkrtıç və Arakel. Ay ağa, vallah, bizim yarağımız yoxdur.
İstirsən, yaxın gəlin, baxın.

Xəlil yüzbaşı (*Hacı Qaraya*). A kişi, sən yarağını sal, murov
buyurur!

Hacı qara. A başına dönüm, murov buradadır? Başım üstə,
budur saldım! Mənim canım və malım murova peşkəşdir. Amma bular
yalan deyirlər, yaraqların gizləyiblər.

Yaraq-əsbabını yerə salır, sonra murov öz adamları ilə yavuşlaşıb Hacı Qaraya.

Murov. A kişi, mən səni üç gecədir axtarıram. Xəlil yüzbaşı, bağla bunun qollarını!

Xəlil yüzbaşı Hacı Qaranın qollarını bağlayır.

Hacı qara. A başına dönüm, mənim təqsirim nədir?

Murov. Çox danışma, yoldaşlarını de, yoxsa sabah səni dar ağacından asdırram.

Hacı qara. Ağa, niyə məni dar ağacından asdırırsan? Mən quldur deyiləm, yolkəsən deyiləm. Quldur, yolkəsən dar ağacından asılır.

Murov. Necə quldur deyilsən! Bəs sən Əylis ermənilərini soyub ipəklərin aparalarının yoldaşı deyilsən?

Hacı qara. Ay ağa, başına dönüm, mən bir fağır adamam, peşəm sövdəgərlikdir. Adam soymaq bacarmam.

Murov. Bəs yaraqlı-əsbablı bu gecə vaxtı burda nə qayırsan? Düz adam burda gəzməz. Ay uşaqlar, bunu bərk saxlayın, görün bu adamlar kimdir (*Üzün çevirir ermənilərə*). A kişi, siz kimsiniz?

Mkrtıç. A qurbanın olum, biz tuğlu fağır biçinçiyik. Əkindən evimizə qayıtdığımız yerdə bu kişi bizi əyliyə qoymuyub gedək. Sən yetişməseydin, bunun əlində dustaq idik.

Murov (*Hacı Qaraya*). A kişi, buları sən burda saxlamışdın?

Hacı qara. Mən buları saxlamışdım? Yalan isə buların evini allah yıxsın! A başına dönüm, bular mənim yolumu kəsib məni soymaq istirdilər.

Mkrtıç. Ağa, yalan deyir, o bizi soymaq istirdi.

Hacı qara. Bularda çox hiylə var, ağa! Bulara inanma! Deyirdilər ki, guya sizin yasavullarınız dandırlar. İndi öz sözlərini gizlirlər.

Mkrtıç. A ağa, vallah, bu kişi yalan deyir! Bunun sözünə inanma! Biz əvvəldən axıra özümüzü tuğlu biçinçi deyib buna yalvarmışıq ki, bizdən əl çəksin. Bunun bir yoldaşı davar idi, qaçdı.

Murov. Xəlil yüzbaşı, di gəl qan ki, buların hansı doğru deyir. Şeytan da buların sözündən baş açə bilməz. Kim bilsin bular necə adamdırlar? Buların üçün də götürün gedin, sabah naçalnikə göstərrik, silist olunar. Hər necə buyursa, əməl edərək.

Xəlil yüzbaşı hamısını dustaq edir.

Hacı qara (*başlayır ağlamağa*). Evin yıxılsın mənim evimi yıxan! Qan qusasan məni qana çalxayan! İmansız öləsən məni bəlaya

salan! Mən harda, divan harda! Mən silistdən qaçırdım, genə silistə düşdüm! Çibindən biryədək başlayacaqlar soruşmağa. Di, gəl boş-boş suallara cavab ver! Gözlə axırı yaxşı olacaq!

Ermənilərdən birisi. A kişi, səni görək könlün şad olub, üzün gülməsin ki, bizi nahaq yerə müsibətə saldın. Kim bilsin indi silistdən havaxt qurtaracağıq! Urusun silisti beş il qurtarmaz. Taxılımızı kim yığacaq, xırmanımızı kim döyəcək. Ax-ax!

Xəlil yüzbaşı. A kişi, az danışın, yeriyin.

Hamı gedirlər, gözdən itirlər.

Pərdə salınır

BEŞİMCİ MƏCLİS

Beşimci məclis vaqe olur obada. Heydər bəy alağın içində oturubdur bir gün irəli toy edib gətirdiyi gəlini ilə. Çöldə zurna-qaval çalrlar. Cahıl uşaqlar oynuyub söz oxuyurlar.⁸

Heydər bəy. Allah kərəminə şükür! Yuxudur, görəsən, ya zahirəndir ki, mən səninlə qabaq-qabağa oturmuşam. İki il çöllərdə dərdinlə gün keçirib axır ki, arzuma yetişdim. Bu nemətin şükürün yerinə yetirə bilmənəm.

Sona xanım. Heydər bəy, səni Allaha and verirəm ki, bundan sonra dəxi gəzməyə getməyəsən! Vallah, dəxi məni ayrılığa hərgiz tabım yoxdur. Allah eləməmiş, əgər sənin başına bir iş gələ, ya qaçaq olasan, ya tutulasan, mən dünyada sağ qala bilməyəcəyəm. Bundan sonra səni bir gün görməsəm, öləcəyəm!

Heydər bəy. Xatircəm ol! Quldurluğa, oğurluğa, hərgiz getməyəcəyəm. Naçalnik də mənə dili ilə tapşırıbdır. Amma bir yaxşı qazanc yolu tapmışıq. İnşallah sən özün də ona mane olmazsan. Çünki bir artıq iş deyil.

Sona xanım. De görüm, necə işdir?

Heydər bəy. Özün bilmirsən? İyirmi beş gün bundan irəli sənə demədim ki, Hacı Qaradan pul götürüb qaçaq mala gedirik? Onda razı olurdun. İndi xeyrini gördünmü? Gedib gətirən kimi bir gündə Qarğabazarında satıb mayasını verdik Hacı Qaranın oğluna, qazancını götü-

rüb gəldik. Yoldaşlarım da bu səfər paylarını mənə verdilər. On günün içində xərc çəkib, el adətincə toy edib səni gətirdim. Əgər sənin sözüünə baxıb getməsəydim, ya gərək səni götürüb qaçaydım, ya indiyədək hələ atan evində qalaydın.

Sona xanım. Bəs deyirlər ki, axır qadağandır, gedib-gələnlərə tənbiş edirlər.

Heydər bəy. Əlbəttə, acizləri həmişə tuturlar. Malını alıb tənbiş edirlər. Amma mənə kim yavuş gələ bilər!

Sona xanım. Bəs sənin qabağına çıxan olmadı?

Heydər bəy. Niyə olmadı? Onu birdən çıxdı; qoxutdum, hamısı qaçdı, getdi.

Sona xanım. A aman, Heydər bəy, bu iş də xatalı işə bənzəyir! Doğrusu, mən buna da razı deyiləm! Hacı Qaraya sifariş edəcəyəm ki, dəxi sizə pul verməsin, sizi tovlaşdırıb aparmasın. Vallah, bu işi də fikir edəndə ürəyim əsir!

Heydər bəy. A qız, nə var ki, ürəyin əsir? (*Sona xanımın boynunun qucaqlayıb üzündən öpür*). A qurbanın olum, bəs nə işə yapışım? Bəs nə ilə səni saxlayım?

Sona xanım (*başlayır ağlamağa*). Əl çək. Bu işdən də əl çək! Mən atam evindən gətirdiyim cehiz ilə bir il yaxşı dolannıq. Sonra bir yaxşı iş tapmasan, özün bil!

Heydər bəy. Bəs qoy bir-iki dəfə də gedim, yoldaşlarımla borcunu verim, sonra deyərsən dəxi getməyəm.

Sona xanım (*ağlaya-ağlaya*). Heç bir dəfə də qoymanam! Yarım dəfə də qomanam! Qoy yoldaşların gözləsinlər!

Heydər bəy. Axır şərtimiz belə idi. Getməsəm, pullarını istirlər, gözləməzlər.

Sona xanım. Sənin işin olmasın, anama sifariş edəyəm, atama deyər, oları sakit edər.

Heydər bəy. Yaxşı, amma mən heç bilmirəm ki, sən nədən ehtiyat edirsən?

Sona xanım. Mən ondan ehtiyat edirəm ki, genə sənin adın çəkilsə, işə düşsən, mən günü qara olam.

Heydər bəy. Boş-boş xəyal eləmə. Bu heç vaxt olmaz!

Sona xanım. Çifayda mən dincələ bilmirəm. Ürəyim yarpaq kimi əsir. Elə bilirəm genə səni əlimdən alacaqlar.

Bu halda Hacı Qaranın arvadı Tüköz içəri girir.

Tükəz. A başına dönüm, mənim ərimi neylədiniz? Mənim ərimin başına nə iş gəldi? Siz hamınız gəlibsiz, onun nə özü var, nə nökrü var!

Heydər bəy. Ay arvad, hələ bu vaxtadək gəlib çıxmayıbdır?

Tükəz. Xeyr. Axır bu nə iş idi əylədiniz? Kişiciyi tovluyub aparıb avara saldınız? Yoxsa ölümə verdiniz?

Heydər bəy. Ay arvad, qorxma, görəsən kəndlərin hansında əylənibdir, gələr çıxar, fikir eləmə?

Tükəz. Kəndlərdə əylənməz. İndiyədək başı əlində olsaydı, gələrdi. Mən ərimi sizdən istirəm? Gərək mənim ərimi necə ki, aparıbsınız, elə də mənə tapşırırsınız?

Heydər bəy. Bizə mühəssil vəqə oldun? Ərin uşaq deyildi, nabəliq deyildi, biz onu tovlayıb aparaydıq. Biz ona bir təklif elədik, öz xeyrini yoxladı, qoşuldu bizə getdi. Hər yerdə müğayət olub, qorxulu yerlərdən ötürüb yola saldıq. Dəxi biz nə eləyəək ki, gəlib çıxmayıbdır. Çıx get, başımı ağrıtmə?

Tükəz. Gedirəm Murova, naçalnikə şikayət etməyə. Mənim ərimi siz itiribsiniz!

Bu halda qışqırıq qopur, Murov və naçalnik adamları ilə alaçıq çevirirlər.

Murov. Naçalnikin buyruğudur ki, hər kəs yerindən tərپənməsin.

Heydər bəy (*qabağa çıxıb*). Murov, naçalnikin qərəzi nədir, buyursun görüm! Burada təqsirli yoxdur ki, onnan qaça.

Murov. Təqsirli var, ya yoxdur, ancaq naçalnik Heydər bəyi görmək istəyir.

Heydər bəy. Heydər bəy mənəm, hər nə qulluğunuz var buyurun!

Naçalnik (*irəli yeriyib*). Heydər bəy, sən mənim nəsihətimi eşitməyib, genə yaman işə qoşuldun? İndi gərək mənim ilə Qalaya gedəsən?

Sona xanım başlayır titrəməyə, ağlama.

Heydər bəy. Naçalnik, sən mənə buyurmuşdun ki, oğurluğa, quldurluğa getmə. Əgər mən sənin sözündən çıxmışam, mənim yerim Sibirdir.

Naçalnik. Bəli, çıxıbsan! On gün bundan irəli Arazdan bir az yuxarı Əylis ermənilərini soyub, ipəklərini alıbsınız. İş aşkar olubdur. Yaxşısı odur ki, tənbihin yüngül olmaq üçün boynuna götür, yoldaşlarını nişan ver.

Heydər bəy. Naçalnik, buyursan ki, bu iş aşkar olubdur. Amma mən bir adamı soymamışam. Əgər bir kəsə mənim üzümə durub bir söz desə, mən qanımlı sənə halal elədim.

Naçalnik. Yaxşı, Xəlil yüzbaşı, o erməniləri bura çağır!

Xəlil yüzbaşı Ohan yüzbaşını öz dəstəsi ilə irəli gətirir.

Naçalnik. Ohan yüzbaşı, bu idimi sizə rast gələn?

Heydər bəy. Naçalnik, hər belə mujik sözünə etibar edib mənə bədbəxt etməyin!

Ohan. Başına dönüm, mən hərgiz mujik deyiləm. Mən iyirmi ildir vilayət böyüklərinə qulluq edirəm. İyirmi rizaməndlik kağızım var. Keçən il mənə gümüş medal yazmışdılar! Alın bu kağızları bir oxuyun, görün! (*Kağızları göstərir*).

Naçalnik. Hələ mənə sənın qulluqlarını bilməyə vaxt yoxdur. Gördüyün işi söylə!

Ohan. Başına dönüm, mənım bəylik üçün şəhadətnaməm var! Alın, oxuyun! (*Şəhadətnaməsini cibindən çıxarıb uzadır naçalnikə*)

Naçalnik. Olan, sözünü de, necabətini isbat eləmək qoy sonraya qalsın!

Heydər bəy. Naçalnik, bu şəhadətnamələrin yüzü bir pula dəyməz. Zatında şübhə olanlar öz nəsəbləri üçün şəhadətnamə qayırdarlar.

Ohan. Bu sözü naçalnik hüzurunda deməyib, bir özgə yerdə mənə desəydin, bu tufəng ilə sənə cavab verərdim! (*Əlin uzadır tufənginə, sonra naçalnikə mütəvəccəh olub*). Başına dönüm, mən bu axırncı nüfus dəftərində bəy yazılmışam. İndi bu mənım bəyliyi istir batırsın. Haqq elə mən bədbəxt olmuyum.

Naçalnik. Bu saatda buyurram sənə əlli çubuq vururlar. Bəyliyi lap unudarsan, əgər sualıma cavab verməsən! Səndən mən soruşaram ki, bu idimi sizə rast gələn?

Ohan. Bəli, başına dönüm, bu idi bizim üstümüzə yoldaşları ilə tufəng və qılınc çəkən! İyirmi yaraqlı-əsbablı atlı idilər. Biz ancaq on adam idik. Əgər bizdən çox olmasaydılar, sizin dövlətinizdən, buları tutardıq. Elə ki, bizdən ötüblər, gedib Əylis ermənilərini soyublar.

Heydər bəy. Naçalnik, tamam danışdığı sözlər böhtandır!

Naçalnik. Tatar tayfası tamam yalançı olar. Səndə o cümlədən-sən, sözünüə etibar eyləmək müşküldür. Birisi də yaraqlı-əsbablı, iki

tuğlu ermənini əyləyib soyurmuş. İndi aşkara yalan deyir ki, güya ermənilər onu soymaq istirlərmiş.

Heydər bəy. Mən bilirəm ki, o, kişi kimdir. Mən Qarabağın tamam yaxşı-yaman adamlarını tanıyırım. Onu görsəm billəm ki, onun sözü doğrudur, ya yalandır. Sənin başına and olsun ki, həqiqətini ərz eylərəm!

Naçalnik. Xəlil yüzbaşı, o tutulan kişini bura gətirin!

Xəlil yüzbaşı gedib Hacı Qaranı hüzurə gətirir.

Naçalnik. De görüm, bu kimdir, necə adamdır?

Heydər bəy. Naçalnik, mən bunu tanıyırım. Sənin başına and olsun ki, bu adamsoyan deyil, ermənilər xilaf ərz ediblər.

Naçalnik. Xəlil yüzbaşı, erməniləri gətir.

Xəlil yüzbaşı tuğluları gətirir.

Naçalnik. Heydər bəy, odur ki, sənin sözünə etibar etmirəm! Axır özün bir fikir eylə: bəs bu ermənilər adam soyandırmı? Amma bu kişi deyir ki, guya bular onu soymaq istirmişlər!

Heydər bəy. Belə deyil, bu kişi də yalan danışır.

Naçalnik (*acıqlanmış*). Bəs necə olmaq gərək? Məlum ki, hamınız yalan danışırınsız! Hamınız tənbihə layiqsiniz! Mən gərək səni aparam!

Heydər bəy. İxtiyar sənindir.

Sona xanım başlayır titrəməyə.

Naçalnik (*Hacı Qaraya*). A kişi, sən axır bu erməniləri nə səbəbə əyləmişdin?

Hacı qara. Başına dönüm, mən öz kəsb-karım ilə dolanan adamam. Həç vaxt yol kəsmək mənim işim deyil. Həmişə alış-veriş eylərəm. Padşaha çox qulluqlar etmişəm.

Naçalnik. Padşaha sən nə qulluq etmişən, a kişi?

Hacı qara. Başına dönüm, on beş ildir padşah gömrüyünə ildə əlli tümən xeyir verirəm.

Naçalnik. Bəli çox böyük qulluqlar edibsənmiş. Əlhəq böyük mərhəmətə layiq imişsən.

Hacı qara. Bəli, başına dönüm, bu qulluqlarıma görə gərək mənə qızıl medal veriləydi, nəinki...

Naçalnik. Bəli, sənin kimi qulluq edənlər çoxdur. Verdiyiniz pulları gərək verib qızıl medal qayırdaq, genə özünüdə dağıdaq. Cə-fəngiyyat danışma! De görüm, erməniləri niyə əyləmişdin?

Hacı qara. Başına dönüm, olar məni əyləmişdilər.

Ermənilərin birisi, yəni Mkrtiç.

Mkrtiç. Qurbanın olaq, yalan deyir, bu bizi soymaq istirdi.

Bu halda Cavanşir murovunun yasavulu yetişib,

Yasavul (*naçalnikə*). Ağa, murovumuz əylisliləri soyan quldurları tutub, tamam ipəkləri alıb, özlərini dustaq edib. Məni qulluğunuza göndərdi ki, bu xüsusda ərz edim. Dalınca əhvalatı yazı ilə bildirəcək.

Murov. Yəqin ki, genə tatardırlar.

Yasavul. Bəli.

Naçalnik. Yoxsa xəyal edirdin ki, ingilis ya firəngdirlər?

Ohan. Başına dönüm, quldur həmişə tatardan olur. Bizlərdən heç vaxt quldur olmaz!

Naçalnik. Kəs səsin, bu sizin doğruluğunuzdan deyil. Ondan ötrü ki, cürət edə bilmirsiniz və bacarmırsınız!

Yasavul. Ağa, murov bir qaçaqçı da yük ilə tutub göndərikdir.

Hacı Qaranın rəngi qaçır.

Naçalnik. Hardadır! Hüzura gətir!

Yasavul gedir.

Heydər bəy. Naçalnik, indi sizə məlum oldu ki, mən quldur deyiləm?

Ohan. Ağa, o, tutulan quldurlar bişək bunun yoldaşlarıdır.

Naçalnik. Həqiqət olunar.

Bu halda yasavul Kərəməlini hüzura gətirir. Hacı Qara onu görəndə kimi “vay” edib özündən gedir.

Naçalnik (*təaccüb ilə*). Bu necə işdir? Bu kişi niyə özündən getdi! Bunu ayıldın görək!

Murov su tökür, Hedər bəy, Xəlil yüzbaşı qolun boğur, Hacı Qara gözün açır.

Naçalnik. A kişi, sənə nə gəldi özündən getdi?

Hacı Qaranın dili tutulur.

Naçalnik (*Kərəməliyə*). A gədə, doğrusun de, səni buraxaram.
Bu kişi səni görəndə niyə özündən getdi?

Kərəməli. Bilmirəm başına dönüm!

Naçalnik. Sən kim ilə və haçan qaçaq mala getmişdin?

Kərəməli. Mən heç kim ilə və heç vaxt qaçaq mala getməmişdim.

Naçalnik. Nə danışsın? Səni yükün üstündə tutublar? Necə dana bilərsən?

Kərəməli. Mənim o yükdən heç xəbərim yoxdur.

Naçalnik. Bəs o mal kimindir?

Kərəməli. Bilmirəm.

Naçalnik. Bəs sən at üstündə deyildin?

Kərəməli. Bəli.

Naçalnik. Bəs yükü atın üstünə kim qoyubdur?

Kərəməli. Şeytan qoyubdur, mənim ondan xəbərim yoxdur.

Naçalnik. Əzizim, biz şeytani səndən yaxşı tanıyıırıq. Ondən çox iş baş verər. Amma qaçaq mal alış-verişi eləməz. Doğrusunu de, yoxsa dərini soyaram.

Heydər bəy. Naçalnik, bir ərzim var.

Naçalnik. De görüm.

Heydər bəy. Qulluğunuzda çox-çox müqəssirəm, amma təqsi-rimi boynuma götürürəm. Bu kişini mən iki yoldaşım ilə qaçaq malı gətirməyə aparmışdım. Bu tutulan onun nökrəlidir. Çün bu çox xəsis olduğu üçün malı tutulduğundan ötrü özündən getdi. Erməniləri də malının qorxusundan yolda əyləmiş imiş.

Naçalnik (*Heydər bəyə*). Mətləb məlum oldu. Bəs yoldaşların kim idi?

Heydər bəy. Əsgər bəy, Səfər bəy.

Naçalnik (*murova*). Oları çağirt, gətirt.

Murov. Bu saatda.

Murov bir yasavul göndərir.

Naçalnik (*Heydər bəyə*). Bəs niyə utanmadın, dedin ki, Ohan yalan danışır?

Heydər bəy. Ohan həqiqətdə yalan danışdı, naçalnik! Ondən ötrü ki, biz hamı bir yerdə altı adam idik, qaçaq mal gətirirdik. Dörd yükümüz var idi. Bulara rast gəlib, qorxudub qovduq, çıxıb gəldik. Sənin başın üçün, Əylis ermənilərinin soyulmağından bizim xəbərimiz yoxdur!

Bu halda bir yasavul Əsgər bəyi, Səfər bəyi gətirir.

Naçalnik. Heydər bəy, yoldaşların bulardımı?

Heydər bəy. Bəli, bulardır!

Naçalnik. Heydər bəy, əgərçi quldurluq cəhətindən sənın təqsirin yoxdur, amma çün başburtsuz sərhəddən o taya keçib, qaçaq mal gətirib, murov göndərən qaravulların üstünə qılınc və tufəng çəkibsiniz, zakona görə gərək mən bu saatda sizi dustaq edib Qalaya aparam.

Heydər bəy. İxtiyar sənindir, naçalnik!

Sona xanım (*yeriyib naçalnikin ətəyin tutur*). Qurbanın olum, məni öldür, onu aparma! Məni bisahib qoyma!

Naçalnik. Heydər bəy, bu kimdir?

Heydər bəy. Naçalnik, bu mənim arvadımdır. Dünən toy edib gətirmişəm. Bu bədbəxtliyimə bais budur!

Naçalnik. Necə məgər?

Heydər bəy. Naçalnik, biz bir-birimizi nəhayətdə sevirdik. İki il idi qovuşmaq həsrətin çəkirdik. Pul tapmırdım toy edim. Axır ki, qaçaq mal gətirib satdıq, qazancı ilə toy elədim, bunu gətirdim. Kaş öləydim, bu günü görməyəydim.

Sona xanım. Başına dönüm, bizi padşahın başına çevir! Qul xatasız olmaz, ağa kərəmsiz. Yaz bu işi yuxarı bildir, bəlkə mənim göz yaşına rəhm eləyələr. Mən dilimdən kağız verrəm ki, bundan sonra Heydər bəyi heç bir yaman işə qoymuyum.

Heydər bəy. Naçalnik, mən hazırım ki, bu təqsirimi öz qanım ilə Dağıstanda padşahın düşmənlərinin qabağında yuyam.

Naçalnik (*murova*). Vallah, yazığım gəlir bu biçarələri bir-birindən ayırmağa. Görəsən mən bu işi yuxarı bildirənədək buları zamına vermək olarmı?

Murov. Ola.

Əsgər bəy. Naçalnik, biz də düşmən qabağında qılınc çalmağa hazırıq!

Naçalnik (*murova*). Buları zamına ver, ta yuxarıdan cavab gəlincə.

Murov. Baş üstə!

Bu halda Hacı Qaranın arvadı Tükəz içəri girib, naçalnikin ayağına döşənib.

Tükəz. Başına dönüm, mənim ərimi mənə ver!

Naçalnik (*Hacı Qaraya*). Kişi,dəxi qaçaq mala getməzsən ki?

Hacı qara. Tövbə olsun, naçalnik! Tövbə, tövbə! Gecə-gündüz sənə dua edəcəyəm ki, məni bu əməldən qaytardın!

Naçalnik (*murova*). Bunu da zamına ver.

Murov. Baş üstə!

Hacı qara. Başına dönüm, bəs malım necə olsun?

Naçalnik. O barədə səbr elə

Hacı qara. Qurbanın olum, malım yetişməsə ölləm!

Naçalnik. Özün bil. Xəlil yüzbaşı, Hacı Qaranın nökerini və tuğluları da burax getsinlər. (*Bəylərə*). Sizin nəcabətinizə hərgiz layiq deyil ki, yaman əməllər ilə özünüzü bədnam edib ümənayi-dövlətin nəzərində xar və zəlil olasınız. Necə ki, oğurluq, elə də qaçaq mala getmək dövlət tərəfindən qadağandır. Padşahın əmrindən çıxan – Allahın əmrindən çıxan kimdir. Allahın əmrindən çıxana o dünyada qəzəb yetişər, padşahın əmrindən çıxana bu dünyada; Allahın əmrini bitirənə bəhişt var, padşahın əmrini bitirənə mərhəmət və şəfəqqət. Ümənayi-dövlətin rəhmi çoxdur, olur ki, sizin bu təqsirinizi bağışlayalar. Amma bundan sonra gərəkdir niyyəti-xalis ilə dövlətə sədaqət-tindiş olub, hər bir xüsusda, yaman xəyalları başınızdan çıxardasınız!

Bəylər. Can-baş ilə nəsihətini qəbul edirik, naçalnik.

Naçalnik (*Sona xanımın əlindən tutub*). Bax, sənin gözəlliyinə və göz yaşına Heydər bəyi səndən ayırmadım. Ondan yaxşı muğayət ol, genə bir pis iş tutmasın, ta yuxarıdan cavab gəlincə.

Sona xanı. Mənim başım üstə, naçalnik! Arxayın ol! Özümü öldürmə ki, onu yaman işə qoymanam.

Naçalnik. Çox-çox razıyam! Sənin zəminliğin hər kəsin zəminliğındən etibarlıdır. Xudahafis! (*İstir getsin*).

Hacı qara. Başına dönüm, naçalnik, murovun yasavulları məni tutanda cibimdən yarım abbasımı çıxardıblar, buyur versinlər.

Naçalnik (*murova*). Buyur, bu saatda bunun pulunu versinlər! Yasavulların gərək belə əməlləri tərək ola!

Hacı qara. Allah sənin ömür və dövlətini artıq eləsin, ağa! Nə qədər bədənimdə canım var, sənin bu şəfəqqətini unutmayacağam!

Naçalnik uzaqlaşır, dalısınca da adamlar.

Pərdə salınır

Tamam olur